

sensible y su apuesta por el desacuerdo como motor de la política. La promesa de emancipación depositada en el arte hará de su discurso el punto de encuentro entre pensadores, artistas y pedagogos.

El libro consigue mostrar un panorama construido desde el detalle. La atención a la especificidad de cada autor no va en detrimento de la imagen de conjunto que emerge una vez acabada la lectura. Sin embargo, como en todo panorama, por muy inclusivo y detallado que sea, la sombra de los ausentes se asoma por momentos, aunque su ausencia esté justificada por la importancia real que sus aportaciones suponen al espacio de pensamiento que se está tratando, así como por el carácter no enciclopédico ni exhaustivo propio de un libro que quiere ser una presentación. Si, por un lado, la ausencia de simondonianos (Jean-Hugues Barthélemy, Anne Sauvagnargues), frankfurtianos y benjaminianos (muchos bajo la estela lyotardiana), warburgianos

(George Didi-Huberman), feminismos (Hélène Cixous) responde a estas razones de criba del material; la de cualquier referencia a la tradición analítica *imperante* viene, en cambio, dictada ya desde el prólogo de los editores, casi de forma programática. El caso de Jocelyn Benoist es, aquí, la única excepción, aunque —como indica Misericòrdia Anglès, la investigadora encargada de su presentación— su alusión a la filosofía analítica quede disuelta dentro de la perspectiva realístico-contextualista de su fenomenología. El libro presenta alternativas a esta corriente hegemónica, que no necesita, por su situación preponderante, de una publicación de este tipo para su difusión. La heterogeneidad de respuestas que incluye muestra que el pensamiento (francés, en este caso) es capaz de contestar la imagen simplificada y uniformizada que se intenta dar de él, y la réplica abre tantas posibilidades para el pensamiento que no cabe ya desoírlo.

Ana Lanfranconi

Universitat de Barcelona

<http://dx.doi.org/10.5565/rev/enrahonar.19>

PETTIT, Philip (2012)

On the People's Terms: A Republican Theory and Model of Democracy

Cambridge: Cambridge University Press, 347 p.

ISBN: 978-0521182126

La crisi econòmica i la manera, sovint impopular, com els governs occidentals l'han gestionada han donat peu a l'aparició de moviments i partits —des d'Òcupa Wall Street fins a l'anomenada «revolució islandesa»— que qüestionen el model actual de democràcia, perquè el consideren sotmès a poders aliens al control de la ciutadania corrent. En aquest context, sens dubte, la teoria de la democràcia té un ampli ventall de preguntes

per fer-se i de velles reflexions per recordar. Dins aquest camp teòric és on s'emmarca la publicació recent de Philip Pettit: *On the People's Terms: A Republican Theory and Model of Democracy*. Pettit, catedràtic Laurence Rockefeller de Ciències Polítiques i Valors Humans a la Universitat de Princeton, és probablement un dels teòrics que ha contribuït més a difondre les idees de l'anomenat *revival* republicà. Pettit va tenir ocasió de definir

la seva visió sobre les característiques i les fronteres de la tradició republicana a la seva obra *Republicanism: A Theory of Freedom and Government* (1999). En aquest llibre, Pettit dedicava els últims capítols a definir quina mena d'estat (democràtic, concretament) es derivava dels valors i de les diagnòs pròpies de la tradició republicana que es descrivien a la primera part del llibre.

On the People's Terms constitueix un aprofundiment en aquest últim tema: quina mena de democràcia es deriva del republicanisme i, en particular, del republicanisme tal com l'entén Pettit? Naturalment, per a tal fi, Pettit exposa, primer de tot, a la introducció, quina és la seva visió del republicanisme: es tractaria d'una tradició de pensament que arrencaria a la República Romana i que arribaria fins a la Revolució Americana, passant per les repúbliques italianes de l'edat mitjana i el Renaixement, així com pel republicanisme anglès del segle XVII. Una tradició, al seu entendre, basada en tres idees fonamentals:

1. La defensa de la llibertat com a no-dominació és el propòsit principal de l'estat.
2. Si l'estat ha de garantir la llibertat, ha de satisfer una sèrie de constrenyiments constitucionals associats a la idea d'una constitució mixta.
3. Perquè l'estat es mantingui dins aquests constrenyiments, cal una ciutadania virtuosa i vigilant, que fiscalitzi i, quan calgui, contesti les polítiques de l'estat.

Pettit dedica el primer capítol del seu llibre a definir i explorar amb deteniment l'ideal de la llibertat com a no-dominació, que considera el més característic del republicanisme. Pettit diferencia dos tipus de possibles obstacles a la llibertat: els obstacles vicians i els obstacles invasius. Els primers obstaculitzen les nostres decisions de manera genèrica i casual

(com quan se m'espantia el cotxe); els segons, de manera deliberada i causal (com quan se'm prohibeix conduir fins al centre de la ciutat). Pettit considera que tots dos tipus d'obstacles ens frustren, però els segons, a més a més, ens indignen, perquè ens sotmeten a una voluntat aliena. Quan algú té la capacitat d'interposar aquests obstacles invasius (és a dir, d'interferir) en les nostres eleccions de manera arbitrària (sense tenir en compte els nostres interessos ni les nostres opinions), aquest algú ens domina. Això implica, d'una banda, que les interferències no arbitràries (per exemple, que, a petició meua, m'amaguis el tabac) no constitueixen exemples de dominació. I també implica, d'altra banda, que l'existència d'una interferència arbitrària d'X sobre les eleccions d'Y no és necessària perquè X estigui dominat per Y: n'hi ha prou que X tingui *la capacitat* d'exercir aquesta interferència arbitrària. Aquesta visió de la llibertat contrasta, segons Pettit, amb la del liberalisme, centrat en un concepte de llibertat negativa à la Berlin, que considera que només la interferència, i qualsevol interferència, limita la llibertat. Es tracta d'idees que Pettit ja va exposar a *Republicanism*, però que, en aquest capítol, es tracten amb força més detall i matisos. Pettit, d'altra banda, ens presenta el remei per a aquest mal que és la dominació: que un agent o una agència ens en protegeixi. El problema, és clar, és que una agència així (l'estat, per ser més precisos) pot esdevenir dominadora. La teoria de la democràcia de Pettit és, doncs, una teoria sobre com podem aconseguir que l'estat ens protegeixi de la dominació sense esdevenir, ell mateix, dominador.

Així doncs, segons Pettit, podem distingir entre dues esferes en què es poden manifestar relacions de dominació:

1. L'esfera de les relacions entre individus, o entre grups socials, o entre individus i grups socials.

2. L'esfera de les relacions entre individus o grups amb l'estat.

Abans de procedir a tractar la segona esfera, que és la central en aquest llibre, Pettit prefereix, això no obstant, fer un repàs a les seves idees sobre com es pot prevenir la dominació a la primera esfera, que ell associa a la qüestió de la justícia social. Per a Pettit, tota teoria de la justícia social es fa la pregunta següent: quines polítiques ha d'imposar l'estat per tal d'establir la justícia social a les relacions entre els seus ciutadans? Tota resposta a aquesta pregunta tindrà a veure amb el bé o amb els béns que es consideri que l'estat ha de distribuir de manera igualitària entre la ciutadania. Evidentment, aquí el bé que s'ha de distribuir és la llibertat com a no-dominació, que l'estat pot promoure mitjançant polítiques públiques en tres àmbits: infraestructures (educació, «ambient institucional», incloent-hi aspectes com ara els drets de propietat); programes d'assegurança contra la pobresa extrema o la malaltia (per evitar que, per remeiar-los, hi hagi gent que depengui de la bona voluntat de tercers), i equilibri de poder en relacions asimètriques, com la que hi ha entre dones i homes, o empleats i patrons (Pettit denomina aquest àmbit el de «l'aïllament»).

A falta de mesures quantitatives, Pettit ens proposa un test qualitatiu, el «test de la mirada», per saber si les persones estan dominades i, per tant, si aquestes polítiques públiques tenen resultat o no: un dels efectes més visibles de la dominació és que el dominat no s'atreveix a «mantenir la mirada als ulls» del dominador. Així doncs, en la mesura en què el màxim nombre possible de ciutadans i ciutadanes gaudeixin d'una sensació de seguretat davant la mirada dels seus concitadans, podrem dir que el govern està fent una bona feina pel que es refereix a la promoció de la justícia social.

Un cop tractada la qüestió de la justícia social, Pettit passa a ocupar-se de

l'assumpte de la legitimitat política, que, per ell, té preeminència sobre l'anterior, per una raó: en un ordre polític legítim, l'única manera legítima de lluitar contra una llei injusta és fer-ho *des de dins* del sistema. La legitimitat, per tant, desautoritza la revolució. Pettit destina el tercer capítol del llibre a tractar aquesta qüestió de la legitimitat, tot vinculant-la, de nou, a una pregunta: quin procediment ha de seguir l'estat per decidir les seves polítiques, per tal de ser legítim davant la seva ciutadania? La resposta que dona Pettit és que, si bé l'estat, evidentment, fa servir la coerció per assegurar el compliment de la llei, aquesta coerció pot evitar el fantasma de la dominació (de nou, el mal que s'ha d'evitar), si el poble pot controlar l'activitat de l'estat. En concret, aquest control popular ha de ser:

1. Igualitari (cada individu ha de tenir una «part» igual d'aquest control).
2. Incondicionat (la capacitat de control ha de mantenir-se estable, governi qui governi).
3. Eficaz (ha de ser suficient perquè el poble no vegi la coerció de l'estat com a resultat d'una voluntat aliena).

Aquest control, hi afegeix Pettit, només podrà mantenir-se en la mesura en què el poble estigui disposat a resistir contra els abusos del govern, d'una banda, i en la mesura en què el govern s'inhibeixi davant d'aquesta resistència, d'una altra.

Segons Pettit, «controlar» un procés significa:

1. Que pots tenir-hi alguna influència.
2. Que pots fer servir aquesta influència per imposar una direcció rellevant al procés, amb la qual cosa ajudes a assegurar que se n'obtingui un resultat rellevant i adequat als teus desitjos.

El quart capítol està dedicat a tractar la primera d'aquestes dues potes del con-

trol popular: determinar quina influència cívica o popular ha de ser present en una democràcia d'acord amb la visió republicana. L'autor descriu un sistema d'influència popular vehiculat a través d'un govern:

1. Representatiu, contraposat a un model assembleari d'estil atenenc.
2. Responsiu (que respongui a les demandes de l'electorat), per contraposició a indicatiu (que «s'assembli» a l'electorat en termes de composició de classe o gènere, entre d'altres), cosa que no implica un rebuig del model indicatiu, sinó simplement la consideració que el model responsiu és més eficaç a l'hora de garantir el control de l'electorat sobre els representants.

De fet, malgrat la seva preferència pel model responsiu, Pettit afirma que pot ser una bona idea combinar-los tots dos.

Aquest govern, a més, ha d'estar inscrit en el marc d'una constitució mixta, un vell ideal republicà defensat per clàssics com ara Aristòtil o Polibi, els quals argumentaven que el millor règim polític era aquell que barrejava elements de la monarquia («el govern d'un»), l'aristocràcia («el govern d'uns quants») i la democràcia («el govern de molts»). La República Romana va ser l'encarnació més genuïna d'aquest ideal i, sovint, és considerada un precedent de la idea moderna de la separació de poders. De fet, Pettit sembla que fa servir els conceptes «constitució mixta» i «separació de poders» com a sinònims, però, com explicaré més avall, la noció de «constitució mixta» té un component de classe que Pettit obvia. En qualsevol cas, aquest autor considera que és aquest règim de constitució mixta el que garanteix la separació i el control mutu entre els diferents poders de l'estat.

Pettit fa descansar tot aquest edifici sobre un model de ciutadania contestatària, preparada per denunciar i atacar

qualsevol extralimitació de l'estat o qualsevol concentració excessiva de poder en poques mans. Pettit, però, no està cridant la ciutadania a participar massivament en els afers polítics. Com ja hem vist, l'autor defensa un model representatiu de democràcia, i en diferents moments del llibre, sense anar més lluny, marca distàncies amb una altra possible manera d'entendre la tradició republicana, vinculada a la defensa rousseauiana d'un model de ciutadania hiperparticipativa en el marc d'una democràcia dominada per una assemblea popular plenària, a l'estil de l'*ekklesia* atenenca. Per Pettit, no es tracta tant que el poble «governi» tothora, com que tingui els mitjans suficients per controlar els seus governants i, així mateix, la disposició necessària (la virtut cívica, en llenguatge republicà) per exercir aquest control. En això, sens dubte, Pettit es distancia dels postulats de moviments com ara el 15-M.

Aquest sistema de control popular pot ser víctima, segons Pettit, de tres tipus diferents d'usurpació, és a dir, de suplantació del poble per un altre agent en el paper de controlador del govern: per part dels polítics; per part de grups privats, com ara grans poders econòmics o mediàtics que puguin pressionar els polítics de manera molt eficient, i per part d'autoritats no electes. En part, el problema és que el mitjà més adient per controlar les dues primeres usurpacions és la creació d'autoritats no electes que controlin els excessos associats a la política electoral: tribunals de comptes, bancs centrals o mitjans públics independents, entre d'altres. Per tal de controlar aquestes autoritats no electes, Pettit proposa sotmetre-les, al seu torn, a regulacions estrictes, mandats limitats, objectius clars i limitacions d'actuació.

Queda per determinar, finalment, com aquest sistema d'*influència* igualment accessible pot posar el govern en una direcció igualment acceptable i establir el *control* popular que la democràcia

requereix. L'autor aborda aquesta qüestió al cinquè i últim capítol, on planteja dos tipus diferents de control que el poble pot fer servir per posar el govern en una direcció acceptable per al propi poble:

1. Intencional (els ciutadans influeixen conscientment en el govern per imposar la seva visió de l'interès general).
2. No intencional (els ciutadans pressionen el govern per interessos particulars i després, per agregació, surt una política acceptable per al nombre més elevat possible de gent, en un mecanisme de «mà invisible», similar a l'agregació de preferències pròpia del mercat).

Pettit troba defectes a tots dos models. El primer és vulnerable a la falta de virtut cívica, a la tendència del ciutadà a posar el seu interès particular davant de l'interès general; el segon model està viciat per l'asimetria de poder entre les faccions, que pot dur les més fortes a dominar les més dèbils. Per superar aquests flacs, Pettit proposa un tercer model, resultat d'una mixtura entre els dos anteriors, que implica que el govern democràtic funcioni sota el que Pettit anomena «regulació deliberativa». Això significa que, via deliberació, la ciutadania escull quins processos i quines normes han de guiar la presa de decisions democràtiques; aquesta, en canvi, no cal que es dugui a terme sempre via deliberació (com sol assumir el paradigma de la democràcia deliberativa), però sí que s'ha de dur a terme respectant les normes convingudes pel conjunt de la comunitat política via deliberació. L'efecte d'aquesta regulació és «negatiu», en el sentit que serveix per descartar, d'entrada, un ventall determinat de polítiques i de processos tinguts per fonamentalment contraris a les normes més bàsiques que han de regir el procés democràtic (per exemple: l'extermini d'una minoria). Aquest

model atribueix un aspecte dual a la democràcia. A curt termini, submergeix la ciutadania, en tant que poble constituït, en el joc electoral per decidir les polítiques públiques. A llarg termini, en canvi, situa la gent, en tant que poble constituent, en l'exercici d'assegurar la coherència entre les polítiques públiques i les normes establertes entre el conjunt de la ciutadania per al bon funcionament de la democràcia.

En resum, el darrer llibre de Pettit constitueix una defensa ben estructurada de l'esquelet bàsic de la democràcia moderna (govern representatiu; drets civils, polítics i socials; constitucionalisme, i separació de poders), tot demanant reformes en aspectes perifèrics importants (amb la intenció de reforçar el control, que no la participació, del poble sobre el govern) i posant l'èmfasi en la virtut cívica (en clau contestadora) que no sol abundar a les teories liberals de la democràcia. El llibre, per tant, malgrat que no està mancat d'interès en referència a l'aspecte propositiu, és, sens dubte, poc atrevit, i el mateix Pettit sembla que n'és conscient en diversos passatges. Ara bé, l'altra cara de la moneda és que, precisament per no apartar-se gaire del model democràtic actualment imperant a Occident, les línies d'actuació que s'hi proposen són força realistes, perquè s'allunyen de l'excessiva idealització que sovint palesen molts treballs de filosofia política.

El més interessant del llibre, en tot cas, és l'argumentació republicana que Pettit desenvolupa per defensar el model estàndard de la democràcia moderna. Les idees generals que s'hi presenten ja estaven contingudes a *Republicanism*, però aquí Pettit les refina en extrem. Si se li pot criticar alguna cosa en aquest aspecte és, en tot cas, no haver fet un esforç més intens per explicar amb més detall quina és la relació entre les seves idees i les sostingudes per la tradició republicana històrica. A la República Romana que Pettit

té en ment, per exemple, la «constitució mixta» no significava, com sembla assumir l'autor, una simple separació de poders, sinó que aquesta tenia lloc amb caràcter de classe, és a dir, estava destinada a repartir el poder entre rics i pobres. Evidentment, no és això el que Pettit proposa, però tampoc no sembla que abundi en una explicació (i justificació) d'aquestes diferències, que seria una gran ajuda per saber quina part de les idees

exposades correspon realment a la tradició republicana i quina és, en canvi, un afegit o una reconstrucció contemporània de Pettit. Sigui com sigui, ens trobem amb un llibre en què la teoria «neoromana» de la democràcia apareix descrita amb amor al detall i, alhora, de manera planera, clara i concisa, tot convidant-nos a pensar en profunditat sobre els objectius i les institucions que conformen les nostres democràcies.

Lluís Pérez Lozano

Universitat Pompeu Fabra

<http://dx.doi.org/10.5565/rev/enrahonar.28>

MENDIETA, Eduardo; VANANTWERPEN, Jonathan (eds.) (2011)
The Power of Religion in the Public Sphere
 Nova York: Columbia University Press, 128 p.
 ISBN: 978-0-231-15645-5

Aquest llibre és una obra singular, ja que reuneix un conjunt d'assajos sobre el paper de la religió a l'esfera pública recollits a partir, justament, d'un debat públic sobre aquesta qüestió. Els protagonistes del diàleg són quatre grans filòsofs actuals: Judith Butler, Jürgen Habermas, Charles Taylor i Cornel West. L'origen de l'obra, juntament amb una edició que combina les intervencions de cada autor i converses entre ells, fa que sigui assequible i menys densa que un escrit purament acadèmic. La possible pèrdua de precisió pel fet de tractar-se de textos d'estil directe es compensa amb una explicació dinàmica que, si cal, torna enrere per aclarir conceptes o definir-ne. Tot i la quantitat d'aspectes que s'hi aborden, convé destacar, d'entrada, que tots quatre filòsofs comparteixen un consens implícit: el fet que vivim en societats postseculars on cal repensar el valor i el poder de la religió. La profecia weberiana d'una desa-

parició progressiva de les creences religioses és falsa, ens dirà Taylor.

La filòsofa americana Judith Butler, professora a la Universitat de Califòrnia i a l'Escola Europea de Graduats, és coneguda per la seva obra feminista i els estudis de teoria *queer* i filosofia política. L'any 2012, publicà *Parting Ways: Jewishness and the Critique of Zionism*, on desenvolupà la seva posició respecte al judaisme i a la política actual de l'Estat d'Israel. El sociòleg i filòsof alemany Jürgen Habermas, el darrer representant de l'Escola de Frankfurt, reinventà el concepte de l'esfera pública a la teoria de l'acció comunicativa i els darrers anys ha pensat l'encaix de la religió a l'esfera pública secular a *Between Naturalism and Religion: Philosophical Essays*. Charles Taylor, filòsof canadenc quebequès i professor emèrit a la Universitat McGill, és conegut per la seva obra crítica amb el naturalisme i el liberalisme. A *Sources of the Self*, hi explorà les arrels de les idees